

## ANADOLU ve RUMELİ AĞIZLARINDA ETNİK YAPI AYRILIKLARINDAN KAYNAKLANAN SES ve ŞEKİL BİLGİSİ ZENGİNLİĞİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

I. Bugün Anadolu ve Rumeli Ağızları, üzerinde yapılan çok sayıdaki derleme ve araştırmalar ışığında dikkatli bir incelemeden geçirildiğinde, Türkiye Türkçesinin yazı diline oranla çok yönlü ses ve şekil bilgisi özelliklerine sahip olduğu görülür. Buna söz varlığı açısından yazı dilinde bulunmayan zenginlik ve anlam genişliği<sup>1</sup> de eklenince, konu her yönü ile kapsamlı bir nitelik kazanıyor.

Eldeki verilere göre, Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde coğrafi temelde değil, dil özelliklerine dayanarak yapılan bir sınıflandırmada, bu ağızlar yapılarını belirleyen temel özellikler açısından I. Doğu Grubu Ağızları, II. Kuzey Doğu Grubu Ağızları ve III. Batı Grubu Ağızları olarak üç ana gruba ayrılmıştır.<sup>2</sup> Ancak, bunlardan Doğu Grubu Ağızlarında 4 alt grubun, Kuzey Doğu Grubu Ağızlarında 3, Batı Grubu Ağızlarında da 9 alt grubun belirlenmiş olması<sup>3</sup>, üstelik bunların bir de 2. derecede alt gruplara ayrılmış bulunması, bu ağızlar arasında ne denli bir dil çeşitlenmesi olduğunu ortaya koyan bir tespittir. Hele bu ağızlara Kıpçak, Çiğil vb. Oğuz dışı Türk etnik boylarının Anadolu içinde karışıp harmanlanmasından kaynaklanan farklılıklar ile Oğuzcanın Anadolu fethinden sonra bu coğrafyadaki yerli dillerden aldığı bazı kelime ve şekillerde meydana getirdiği ses değişimleri ile iç yerleşimdeki karşılıklı etkileşimin doğurduğu sonuç-

<sup>1</sup> Bu konuda geniş bilgi için bk. Saadet Çağatay, "Zur Wortgeschichte des Anatolisch-Türkischen", *Ural Altaische Jahrbucher*, C. XXXII/1-2, s. 78-87.

<sup>2</sup> Leylâ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK yay., Ankara 1996, s. 1-2 ve devamı.

<sup>3</sup> *age.*, s. 57-58, 99 ve öt.

lar ve 500-600 yıllık tarihî bir süreçte yazı dilinden uzak kalan bu ağızların kendi yapısında geçirdiği birbirinden farklı ses değişimlerinin sergilediği gelişme ve sonuçlar dikkate alınca, Anadolu ve Rumeli Ağızlarında kendini gösteren bu çeşitlilik ve zenginliğin temelinde hangi nedenlerin yattığını düşünmeden edemiyoruz. Elbette bu çeşitlenmede ağızları konuşan Anadolu ve Rumeli halkının yazı dilinden uzak kalması nedeniyle, hemen her bölgede uzun zaman boyunca Türkçenin kendi yapısından ve işleyiş özelliklerinden kaynaklanan değişmelerin yer aldığı gözden uzak tutulamaz. Ancak, bu değişme ve gelişmelerde neden birbiriyle ortaklaşan aynı özelliklerin değil de birbirinden farklı çok değişik ses ve şekil bilgisi özelliklerinin yer almış olması da yalnızca yazı dilinden ayrı bağımsız bir gelişmeye bağlanamaz. Hele aynı yerleşim birimindeki birbirine çok yakın köyler arasında bile önemli bazı ağız ayrılıklarının göze çarpması da bu düşünceye ayrı bir derinlik katıyor.

Yukarıda işaret edildiği üzere, ağızlarda yer alan çok çeşitli ve zengin dil özelliklerinin bir kısmı elbette zamana bağlı ses değişimlerinin ortaya koyduğu çeşitlenmelerdir. Ancak, böyle bir çeşitlenmede, söz gelişi Doğu ve Kuzey Doğu Grubu ağızlarında ünlü benzeşmesi açısından *asker* > *esger*, *haber* > *heber* örneklerinde görüldüğü gibi gerileyici benzeşme etken olurken, Batı Grubu Ağızlarında *ateş* > *eteş*, *Ayşe* > *ayşa*, *evlat* > *evlet* örneklerinde görüldüğü üzere neden ilerleyici benzeşme etkidir? Bu bağlamda daha kapsamlı bir sorgulama ile bu değişimlerde neden böyle birbirinden farklı ölçütler egemen olmaktadır, sorusu aklımıza geliyor. Bunun gibi, Anadolu ağızlarının birçoğunda Eski Anadolu Türkçesinden uzanagelen bir *k*->*g*- değişimi ile *gör*-, *göz* şekilleri yer almışken, bir kısım Orta Anadolu ağızlarında neden ince yuvarlak ünlülerden önce gelen *g*-ünsüzünde *gör*-> *ğor*-, *göz* > *ğöz* biçimlerinde birer kalınlaşma olayı gerçekleşmiştir. *Kardaş* > *ğardaş* değişmesinden sonra *ğ*'nin bir de dip damak bölgesine kayarak oluşturduğu *ğardaş* söyleyişinin temelindeki etken nedir? Çeşitli ağız bölgelerinde yer alan ve Eski Türkçe ile ortaklaşan *ñ* damak sesi, bazı Anadolu ağızlarında yazı dilinde olduğu gibi *ñ* > *n* biçiminde bir diş sesine dönüşürken, neden bazı ağızlarda *deñiz* > *deyiz*, *seniñ* > *seniy* vb. biçimlerde bir değişime uğramıştır.

Bunlara şekil bilgisinden gelen çok çeşitli tür ve değişim ayrılıkları da eklenebilir. Söz gelişi bir kısım Anadolu ağızlarında yönelme durumu eki *taş* / *taşa*, *bana* / *bene*, *sana* / *sene*, *ona*, *kapıya* örneklerinde görüldüğü üzere -(y)A biçiminde iken, neden bir kısım Doğu grubu ağızlarında *bahan* / *behen*, *bağan* / *beğen* 'bana', *sahan* / *sehene*, *seğen*, *seen* 'sana', *ogan* 'ona' biçimlerine girmiştir?

Yazı dilindeki teklik 1. şahıs istek veya emir işlevi için bir kısım Anadolu ağızlarında *alayım*, *gezeyim* örneklerinde görüldüğü gibi -*Aylm* eki kullanılırken,

neden Adana, Ankara, Çorum, Kastamonu, Niğde, Konya ve Zonguldak gibi diğer bir kısım ağızlarda *alayın*, *gaçayın*, *gezeyim*, *öleyin*<sup>4</sup> örneklerinde görüldüğü üzere -*Aylm* biçimindedir? Bu ek, neden Afyon, Antalya, Balıkesir, Bilecik, Denizli, Isparta, Kütahya, Manisa vb. öteki ağızlarda ses kaynaşmasına uğrayarak *dutèn*, *gidèn*, *varèn*, *gelèn* örneklerinde görülen -*èn* biçimine dönüşmüştür. Bu konuda daha başka örnekler sıralamaya gerek tok. Burada önemli olan husus, bütün bu farklı biçim ve biçimlenmelerin altında yatan temel nedenin ne olduğu sorusuna verilecek yanıttır.

**II.** Biz bütün bu nedenlere verilebilecek olumlu yanıtın, Anadolu'ya gelen Türk etnik, daha doğrusu Oğuz Türkmen boylarının lehçe yapısında, daha, temelden gelen bazı boy ayırımına bağlı birtakım ağız ayrılıklarının varlığından ve eğilim farklılıklarından kaynaklandığını düşünüyoruz. Elbette yukarıda belirtildiği üzere bu ağız ayrılıklarından bir kısmı daha sonraki yüzyılların getirdiği çeşitli etkenlere bağlı değişimlerle ilgilidir. Ancak, bunlardan bir kısmı, özellikle şekil bilgisi konusundaki temel ayrılıklar ile söz varlığındaki ayrılıkların önemli bir kısmı, hiç şüphesiz bu temel yapı ile ilgilidir. Ne var ki Oğuz-Türkmen boylarının tarihî dönemlerdeki dil yapıları hakkında aydınlatıcı bilgilere sahip değiliz.

**III.** Bilindiği üzere Oğuz Türklerinin varlığı MS VI. yüzyılda Köktürk Kağanlığı'na kadar gitmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda bunların Uygur ve Karahanlı Devletlerinin sınırları içinde yaşadıkları ve Orta Asya'da yer yer önemli bir rol oynadıkları da biliniyor. Yalnız XI. Yüzyıla gelinceye kadar bağımsız bir devlet kuramadıkları için kendilerine özgü bağımsız bir yazı diline de sahip olamamışlardır. Dil varlıklarını uzunca bir süre yalnız konuşma dili olarak sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan Oğuzcanın tarihî gelişme süreçlerini birbirinden az çok farklı üç ve belki de dört farklı döneme ayırmak uygun olur. Bu dönemler ve taşıdıkları temel nitelikler şöylece özetlenebilir:

**A.** Köktürk ve Uygur dönemi metinlerini işleyen araştırmacılar, özellikle A. Von Gabain, Eski Türkçede birtakım lehçe ayrılıklarının ve beş ayrı lehçenin izlerinin bulunduğunu kaydetmiştir.<sup>5</sup> Oğuzlar Köktürk ve Uygur tarihinde önemli bir etnik varlık olduklarına göre, bu izlerden bir bölümü doğrudan doğruya Oğuzlara ait olmalıdır. Biz de Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler konusu üzerinde yaptığımız bir araştırmada, epey belirti tespit edebildik.<sup>6</sup> Bunlar daha sonraki

<sup>4</sup> Ayrıntılı bilgi için bk. Z. Korkmaz, "Türk Dilinin Kültür Mirasının Anadolu Ağızlarındaki Devamı", *TDAY-Belleten* 1999/I-II, s. 164-6 ve öf.

<sup>5</sup> *Altürkische Grammatik*, Leipzig 1974, §. 2-5

<sup>6</sup> Z. Korkmaz, "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (TDÜA)*, C. I, TDK yay., 2. baskı 1995, s. 205-216.

yüzyılların Oğuzca özellikleri ile de örtüşen özellikler olmasına rağmen, Köktürk ve Uygur yazı dilleri içinde ancak belirli belirtiler niteliğindedir.

**B. Oğuzcanın ikinci dönemi XI-XIII. Yüzyıllar arasıdır.** Tarihî ve coğrafi kaynakların verdiği bilgilere göre, Oğuzlar IX-XI. Yüzyıllar arasında Aral Gölü'nün kuzeyindeki steplere ve Seyhun (Sirderya) ırmağının iki yakasında oturmuşlar; X. Yüzyılda Yenikent merkez olmak üzere bir *Yabgu* devleti kurmuşlardır. Bu kavim XI. Yüzyılda, kendi varlığını daha belirgin bir duruma getirerek ve Sirderya'nın iki yakasında *Yenikent*'ten başka *Hare*, *Cend*, *Sapren*, *Suğnak*, *Fârab* (*Karacuk*), *Barçınlıg Kent* gibi yeni şehirler kurarak varlıklarını buralarda kısmen göçebe kısmen de yerleşik olarak sürdürmüşlerdir.<sup>7</sup> Bu dönem Orta Asya'sında Oğuzlar önemli bir yer tuttıkları için Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati-t-Türk*'te Oğuzlar ve Oğuzca hakkında önemli bilgiler vermiş; Oğuzların kültür-lü bir şehir yaşamı sürdürdüklerine işaret etmiştir.<sup>8</sup> Kaşgarlı'nın verdiği bilgilerden Oğuzcanın bu dönemde, az çok Karahanlı Türkçesi ile karışmış bir dil yapısında olduğu anlaşılıyor.<sup>9</sup>

**C. Üçüncü dönem, Oğuzların XI. Yüzyıldan başlayıp aralıklarla XIII. Yüzyıla değin Harezm yoluyla Horasan üzerinden batıya yani Yakın Doğu'ya uzanarak kurdukları Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri dönemleridir.** Her iki dönemde de devletin resmî dili Farsça olduğu ve Oğuzca yalnız konuşma dili olarak süregeldiği için, o dönemden günümüze sağlıklı bilgiler uzanmış değildir. Gerçi, Anadolu Selçuklularında halkın konuşma dili Türkçe olduğu için Arapça ve Farsçanın her türlü bilim, edebiyat ve devlet yazışmalarındaki üstünlüğüne karşı, elbette Türkçenin de bir yeri vardı. Çünkü devletin halkla ilişkilerinde, Türkçe kullanılması olağandı. Ayrıca halka seslenen dinî ve basit içerikli eserlerle bir kısım destani ve edebî eserlerin Türkçe yazıldığı da bugün eldeki kanıtlarla tanıklanmaktadır. XII. Yüzyılın ikinci yarısından XIII. Yüzyıl sonlarına yani Selçuklu Devleti'nin yıkışına kadar uzanan dönemdeki Ahmet Fakih'in, Hoca Dehhanî'nin, Ali'nin, Şeyyat Hamza'nın eserleri, Mevlâna ve Sultan Veled'in Türkçe beyit ve manzumeleri ile *Behcetü'l-hadâik* tipindeki birkaç eser bu dönemi temsil eden eserlerdir.<sup>10</sup>

**Ç. Oğuzcanın Anadolu'da bağımsız bir yazı diline dönüşerek asıl egemen olduğu dönem, bilindiği üzere Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından**

<sup>7</sup> Z. Korkmaz, "XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca, *TDÜA*, C.I, TDK yay., Ankara 2005, s. 268 ve not 1,2.

<sup>8</sup> Besim Atalay yay., TDK, Ankara 1992, C. III, s. 14-15.

<sup>9</sup> Ayrıntılı bilgi için bk. Z. Korkmaz, "Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi", *TDÜA*, 2005, s. 241-255; "Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişme Süreçleri ve Divanü Lügati-t-Türk", *Divanü Ligat-it-Türk Bilgi Şöleni* (7-8 Mayıs 1999), TDK yay., 1999, s. 10-18.

<sup>10</sup> Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Z. Korkmaz, "Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı", *TDÜA*, C. I, TDK yay., Ankara 2005, s. 274-286.

(1071-1307) sonraki oluşumda yer alan Anadolu Beylikleri dönemidir. Anadolu'nun en batısından doğusuna kadar uzanan bölgelerdeki Menteşeoğulları, İnanoğulları, Aydınoğulları, Saruhanogulları, Osmanogulları, Germiyanogulları, Karamanogulları, Hamitogulları, Ramazanogulları, İsfendiyarogulları vb. 20'nin üzerindeki Anadolu Beyliklerinde, beylik merkezlerinin birer kültür merkezi durumuna geldiği bilinmektedir. Bütün bu Türkmen beylerinin Arap ve Fars dillerine itibar etmeyerek Türkçeye ağırlık vermeleri, beylik merkezlerinde şairleri, edipleri, ve bilim adamlarını koruma yönünde gösterdikleri duyarlık, bu dönemde telif, tercüme ve uyarlama yoluyla ortaya konan Türkçe eserler, Oğuzcanın Türk dili tarihinde ilk kez bağımsız bir yazı dili olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan Anadolu *Beylikleri Dönemi*, Batı Türkçesi için sağlıklı ve bilinçli bir başlangıç temeli, Oğuz-Türkmen lehçesi için tarihî bir dönüm noktasıdır.

Tarihî bir dönüm noktasıdır. Çünkü, genel yapısı itibarıyla Oğuz Türkçesine dayanan ve XIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp XV. yüzyıl ortalarına yani Osmanlı yazı dilinin biçimlenmeye başladığı döneme kadar süren ve *Eski Anadolu Türkçesi* diye adlandırılan bu dönem, Eski Türkçe ile ortaklaşan yanları dışında, klasik Doğu Türkçesinden çok farklı özellikler içeren bir yazı dilidir. Dolayısıyla, Oğuz-Türkmen boylarına ait o döneme kadar bilinmeyen birçok yeni dil özelliklerini sergilemektedir. Nitekim Türk dilinin öteki alanlarında görülmeyen veya seyrek rastlanan *yablak* > *yavlak* 'kötü, fena', *aruvan* 'temizim', *açavuz* 'açalım' örneklerindeki *l* > *v* değişimi; Türkiye Türkçesinin bugünkü *-Iyor / -Uyor* şimdiki zaman kipini oluşturan daha önceki *vara yorur*, *gece yorur* örneklerinde görülen tasvir fiili yapısındaki *-A yorur* eki; *boyın virüpdür*, *sarmaşıpdurur* örneklerindeki geçmiş zaman kipin kuran *-İpdur / -İpdurur* şekilleri; *alışaram*, *bulışaram*, *salışar* örneklerindeki *-IsAr* gelecek zaman eki; *durası yer*, *göresi göz*, *yiyecek nesne* örneklerindeki *-AsI*, *-AcAk* gelecek zaman sıfat-fiil ekleri; *alıcak* 'alınca', *tutıcak* 'tutunca', *yuyıcak* 'yıkayınca', *göricegez* 'görünce, görür görmez' örneklerindeki *-IcAk*, *-IncAk*, *-IcAgAz* gibi zarf-fiil ekleri ve bunlara eklenecek daha başka nice özellikler ilk kez Eski Anadolu Türkçesi ile varlık göstermiş olan şekillerdir. Bu şekiller içinde yer yer Kıpçak Türkçesi ile ortaklaşan bazı özellikler de vardır.

**IV. Sayısı yüzleri bulan ve bunlardan hatırı sayılır bir kısmı da işlenip metin ve inceleme olarak yayımlanmış olan Eski Anadolu Türkçesi metinleri, dil yapıları bakımından ele alındığında, ortak özellikler dışında ses ve özellikle şekil bilgisi açısından yer yer aralarında önemli ayrılıkların bulunduğu görülüyor.** Eski Anadolu Türkçesinin farklı beylik bölgelerinde yazılan eserler arasında kendini gösteren ve normatif standart ölçüleri aşan böyle önemli birtakım dil ayrılıklarının bulunması, herhâlde buraya göç eden *Kayı*, *Bayat*, *Bayındır*, *Alka-Evli*, *Yazır*, *Dodurga*, *Avşar*, *Beğ-Dili*, *Peçenek*, *Çepni*, *Salur*, *Eymür*, *Ala-Yuntlu*, *Yüreğir*,

*Kınık* vb. Oğuz-Türkmen boylarının<sup>11</sup> ağız yapıları arasındaki ayrılıklardan kaynaklanmış olmalıdır. Bunun başka bir açıklaması olmasa gerek. Yalnız, şurası da bir gerçektir ki bugüne kadar, Eski Anadolu Türkçesinde görülen bu ağız ayrılıklarının nedeni üzerinde boy-ağız ilişkisi açısından bir değerlendirme yapılmamıştır. Hatta bir kısım Anadolu Beylerinin hangi boya mensup oldukları ve kendi toprakları üzerinde hangi boy veya boylara mensup halkın yerleşmiş olduğu hususu bile açıklık kazanmamıştır. Ancak, son yıllarda yapılan yeni araştırmalar, bu anlamda dilcilere ışık tutabilecek veriler de ortaya koymaktadır.

İşte Oğuz-Türkmen boylarının Anadolu'da oluşturduğu zengin dil malzemesine sahip bu yazı dili, XVI. Yüzyıldan başlayarak bir yandan Osmanlı Türkçesi temelinde bir yazı dili doğrultusunda yol alırken bir yandan da yazı dilinden ayrı ve serbest bir gelişme doğrultusunda yol alarak ve Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri ağızlara taşıyarak bugünkü Anadolu ve Rumeli Ağızlarını oluşturmuştur. Bunlara, yukarıda işaret edildiği gibi, ta XI-XIII. yüzyıllar arasında başlayıp yer yer uzun yüzyıllar süregelen Oğuz dışı Türk etnik unsurları ile XIX. yüzyıldan günümüze kadar Anadolu'da yerleşim alanı bulan Tatar, Yeni Uygur vb. adacıklar hâlindeki göçmen öteki Türk unsurlarının ağızlarını da eklemek gerekir.

V. Günümüz Anadolu ve Rumeli Ağızlarında çok yönlü bir çeşitlilik ve bunun ortaya koyduğu bir zenginlik vardır. Bu çeşitlilik ve zenginlik, bir yandan Oğuz-Türkmen boylarının Anadolu'ya taşıdıkları ağız yapılarındaki birbirinden farklı özelliklere dayanırken, bir yandan da Anadolu bölgesinde kendini gösteren 500 yıllık bir değişim ve gelişme sürecinde kendini gösteren daha başka ses bilgisi ve bundan kaynaklanan şekil bilgisi ile ilgili farklı değişimlere, dolayısıyla yine boylar arası eğilim farklarına dayanmaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, *-yor* şimdiki zaman kipi kurma ekinin Anadolu ağızlarındaki biçimlenişinde kendini gösteren ses değişim ve ayrılıkları iyi bir örnek oluşturur. Nitekim bugün Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bu ekin en eski *-A yorur* biçiminden başlayarak *-yoru*, *-yor*, *-yo*, *-yörür*, *-ya*, *-yu*, *-yı*, *-y*, *-i*, *-or* gibi çok değişik ses yapısında kullanım biçimlerine rastlanıyor: Adana, Nevşehir ve Niğde'nin bazı ağızlarında *alıyorur*, *başlayıyorur*, *çıktıyorur*, *geçiyorur*; İzmir, Denizli, Muğla, Antalya, Isparta, Çanakkale vb. ağızlarda *alıyoru*, *anlıyoru*, *duruyor*, *geliyoru*, *galdırıyoru*, *gurtulmıyoru*; Çanakkale, İçel, Konya, Manisa, Nevşehir yöresi vb. ağızlarda *-yorur* > *-yörür* / *-yörü* biçimlerinde: *olmuyorür*, *geçiyorürüz*, *çıktıyorürmüş*, *başluyorür*, *diyorür*, *geliyorür* vb.; Adana, Afyon, Ankara, Çankırı, Gaziantep, Ödemiş, Bergama vb. Batı Grubu Ağızlarında genel olarak *-yo* / *-yö* kısaltmış biçimleriyle: *alıyö*, *dolanıyo*, *geliyö*, *geliyö*, *ekemeyos*,

<sup>11</sup> Bu boylar üzerinde ayrıntılı bilgi için bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay., Ankara 1967, s. 299-362.

*çıktıyö* vb.; Amasra, Bartın, Bolu, İzmit, Kastamonu, Samsun, Sinop, Zonguldak ağızlarında *-yA* / *-yĀ* düzleşmiş biçimiyle: *biliyē*, *çıktıya*, *düşüya*, *geliya*, *gidiya*, *gidiyen*, *öliye*, *öliye*, *kana* vb.; Kozan, Kadirli, Gaziantep, Kahramanmaraş'taki Türkmen ağızlarında *-yer* / *-yIr* / *-yr* biçimleriyle: *galıyer*, *geçiyer*, *toplayır*, *geliyir*, *geliyr* vb. Adıyaman, Kilis ve Bilecik (Urfa), Alaşehir, Kule ağızlarında *-or* biçimiyle: *ator*, *geçor ağılormuş* vb. Batı grubunun Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis, Samsun, Bafra ve Çarşamba'nın bir kısım ağızlarında, şimdiki zaman ekinin daralarak *-i*, *-iy*, *-yI* / *-yU*, *-yIr* / *-yUr* biçimlerine girdiği görülüyor: *dolduriy*, *geliy*, *oturuy*, *görünüy*, *isdiyi*, *söyliyi*, *yanıyi*, *yapıyi*, *gelmiyu*, *döniyu* vb.<sup>12</sup>

*-yorur* > *-yor* ekindeki bu değişimler bir yana, şimdiki zaman kipi için Anadolu'nun çeşitli ağızlarında, *-I yat-* / *-Ip yat-* / *-Ip bat-* (< *-Ip yat*) ve *-Ik gel-* gibi daha başka tasvir fiili görünümündeki yardımcı fiiller de yer almıştır: *çıkıl-yıp batar* 'çıkılıyor', *gelibatur* 'geliyor', *yiyp batur* 'yiyor', *diyibaturız* 'söylüyoruz', *elepbatırlarımız* 'eliyorlarmış', *goşdurupyörü*<sup>13</sup> vb. Muğla, Aydın-Bozdoğan gibi bir kısım Güney-Batı Anadolu ağızlarında *gelik gelir*, *gelik geli* 'geliyor', *gelikgërim* 'geliyorum', *gekğërim* 'geliyorum' vb. şekiller yer almıştır.<sup>14</sup> Buna karşılık Muğla ve Muğla'nın Köyceğiz, Milas ilçesi ağızlarında şimdiki zaman eki almış fiillerin olumsuz ve soru şekilleri *u-* tasvir fiili kaynaşmasından oluşmuş veya standart yapının dışına çıkmıştır: *geliyomez* (< *gel-e u-maz-ız*) 'gelemiyoruz', *gelimiyoñ* 'geliyor musun?', *geliyumanuñ*? 'gelemiyor musun?' vb.<sup>15</sup>

Ali Akar, *Muğla Ağızları* adlı kitabında şimdiki zaman kipi için yalnız Muğla ve Yöresi ağızlarında 12 farklı biçim (s. 7) tespit ettiğini bildiriyor. Aynı ses ve şekil bilgisi zenginliği, öteki dil bilgisi öğeleri için de söz konusudur. Bu ağızların böyle zengin bir şekillenme göstermesi, elbette bu ağızları oluşturan etnik yapıdaki eğilim çeşitlenmesi ile ilgilidir.

VI. Yukarıdan beri yapılagelen açıklamaları bir temel noktada birleştirecek, şöyle diyebiliriz: Anadolu ve Rumeli Ağızları, taşıdıkları dil özellikleri açısından yapılan değerlendirmelerle üç temel gruba ve bu gruplardan Doğu Grubu Ağızla-

<sup>12</sup> Gösterilen örnekler ve alındığı eserler için bk. L. Karahan *age.*, s. 140-147. Ayrıca T. Gülensoy, "Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki", *TKA. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan*, Ankara 1985, s. 282-295.

<sup>13</sup> Ahmet B. Ercilasun, "Muğla Ağzında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Eki", *Şükrü Elçin Armağanı*, HÜ. yay., Ankara 1983, s. 261 ve ö.; L. Karahan, *age.*, s. 146; A. Akar, *Muğla Ağızları*, Muğla Üniv. yay., Muğla 2004, s. 56-60.

<sup>14</sup> Nurettin Demir, "Güney-Batı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, TDK yay., Ankara 1992, s. 43-57.

<sup>15</sup> Z. Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, TDK yay., Ankara 1944, s. 92; L. Karahan, *age.*, s. 147.



rı kendi içinde üç alt gruba, bu alt gruplar da 18 ikinci derecede alt gruba, Kuzey-Doğu Grubu Ağızları üç alt gruba, bu alt gruplar kendi içinde 7 ikinci derecede alt gruba, Batı Grubu Ağızları ise dokuz alt gruba, bu alt gruplar da kendi içinde 22 ikinci derecede alt gruba ayrıldığına göre,<sup>16</sup> Anadolu ve Rumeli Ağızları, ses bilgisi, şekil bilgisi (ve söz varlığı) açısından çok geniş ve zengin bir yelpaze oluşturuyor demektir. Böyle birbirinden az veya çok oranda ayrılmış bir genişlik taşıyan şekillenmenin altında yatan neden, Anadolu ve Rumeli’de yurt tutmuş olan Oğuz-Türkmen boyları ile bunlara eklenebilecek az sayıdaki Kıpçak vb. öteki bazı Türk etnik boylarının dil yapılarındaki ortak değerler dışında kalan eğilim farkları ve ayrılıklarıdır.

Anadolu ve Rumeli Ağızlarında böyle zengin bir şekillenme söz konusu olduğuna göre, şimdi acaba bu zengin şekillenmedeki hangi ses ve yapı özellikleri hangi boylardan veya bu boylara bağlı cemaat, aşiret ve oymaklardan gelmektedir? sorusu ile karşılaşılıyor. Bu soru da doğrudan doğruya ağız özellikleri-etnik yapı ilişkisini ortaya çıkarmaktadır.

Anadolu ve Rumeli Ağızları üzerinde yapılan derleme ve değerlendirmelerde örnek olarak Z. Korkmaz’ın *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*<sup>17</sup>, Ali Akar’ın *Muğla Ağızları*, Necati Demir’in *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*<sup>18</sup> ve Faruk Yıldırım’ın *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları*<sup>19</sup>’nda tarihî kaynaklar ve bir kısım arşiv belgelerinden de yararlanılarak bölgede hangi Oğuz-Türkmen boylarının yurt tuttukları konusunda bilgiler verilmiştir. Ancak, verilen bu bilgiler sırasında, bölgenin hangi ağız özelliklerinin hangi boylardan veya bu boylara mensup oymak, cemaat ve aşiretlerden geldiği konusunda birer değerlendirme yapılmamıştır. Bu yayınların sahibi olan araştırmacılar bu noktada elbette haklıdırlar. Çünkü, üzerinde durduğumuz konu, başlı başına farklı bir araştırma konusudur.

Biz vaktiyle Türk Dil Kurumunca düzenlenen *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*’nde, “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tarihî Devirlerle Bağlantısı” konusunda sunduğumuz bildiride,<sup>20</sup> konuyu bu açıdan değerlendirerek ağızların kısmen Eski Türkçe ve bütünüyle Eski Anadolu Türkçesi ile olan sıkı bağlantısını ortaya koyarak art zamanlı ağız araştırmalarına da yer verilmesi gereğine işaret etmiştik.

Eldeki yazıda ise, Anadolu ve Rumeli Ağızlarındaki kapsamlı zenginliğin, bu coğrafyada yurt tutmuş Oğuz-Türkmen boyları açısından değerlendirilerek hepsini birleştiren ortak özellikler dışında, hangi ses ve şekil özelliklerinin hangi boy ağızlarından geldiğinin tespiti gereğine işaret etmek istedik.

<sup>16</sup> L. Karahan, *age.*, s. 96.

<sup>17</sup> 2. baskı, TDK yay., Ankara 1994.

<sup>18</sup> TDK yay., Ankara 2001.

<sup>19</sup> TDK yay., Ankara 2006, 1. cilt: Giriş-İnceleme, 2. cilt: Metinler-Sözlük-Dizinler.

<sup>20</sup> TDK yay., Ankara 1999, s. 62-69.

Bu konuların ele alınması daha fazla geciktirilmemelidir. Çünkü teknoloji alanındaki yeni atılım ve gelişmeler, sosyal yapıda ve iletişim araçlarında görülen yeni yeni şekillenmeler, ister istemez yazı dili ile ağızlar arasındaki farkları kısa zamanda silme etkisi yapabilecek niteliktedir. Bu durum bir dezavantajdır. Ancak, öte yandan da elimizde bize yardımcı olacak tarih ve arşiv kaynakları vardır. Başta rahmetli Faruk Sümer olmak üzere, bir kısım tarihçilerimizin büyük emekler harcayarak ortaya koydukları tarihî bilgi ve değerlendirmeler ile çeşitli arşiv çalışmaları, özellikle tahrir defterleri, mühimme defterleri, kadı sicilleri, hatt-ı hümayunlar ve fermanlar yoluyla elde edilen bilgiler, bu açıdan dilcilerle ışık tutacak niteliktedir. Nitekim bugün XVI. yüzyılda, Anadolu’da Oğuz boylarına ait yer adları tespit edilmiş bulunmaktadır. Bunun yanında bu adlardan günümüze intikal edenler de bellidir.<sup>21</sup> Üstelik bugün birçok genç elemanımız yetişmiş ve yetişmekte olduğundan Anadolu ve Rumeli’de bu yönden araştırma yapmak da kolaylaşmıştır. Anadolu’da boy adlarına göre verilmiş olduğu bilinen köy, ilçe vb. yerleşim bölgelerinden başlanarak bu bilgilerin iskân tarihi ve eski kaynaklarla olan bağlantısı da kurularak ağız ayrılıkları-boylar arası bağlantılarda önemli bir yol alınabilir düşüncesindeyiz.

Biz bu düşünceden ve böyle bir hareket noktasından yola çıkarak PIAC (*Permanent International Altaistic Conference*)’ın 1970 yılında Berlin’de yapılan toplantısında sunduğumuz “Die Frage des Verhältnisses der Anatolischen-mundarten zu Ihrer Etnischen Struktur” (Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu)<sup>22</sup> konulu bildiride, Yerleşim yerleri kesin olarak bilinen *Kınık*, *Avşar* ve *Salur* boylarına ait ağızları ele alarak bunların ağız özelliklerini ve birbirinden ayrılan yanlarını belirtmeye çalışmıştık. O yıllarda araştırma olanaklarının daha kısıtlı olmasına rağmen, denememiz iyi sonuçlanmış ve ilgi ile karşılanmıştı. Öyle sanıyorum ki bu yönde yapılacak yeni çalışmalar için bugün ortam çok daha elverişlidir. Bu konuda yapılacak çalışmalar, yalnız Anadolu ve Rumeli Ağızlarındaki çeşitlilik ve zenginliği değil, Güney-Batı Türk Lehçeleri gibi önemli bir lehçe grubunun zenginliklerinin sergilenmesine de yardımcı olacaktır.

<sup>21</sup> Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, AÜ. DTCF. Yay., Ankara 1967, s. 412-450.

<sup>22</sup> Zeynep Korkmaz, *TDÜA*, C. II, TDK yay., Ankara 2005, s. 179-187, 188-198.